

ERTA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQIY VA IJTIMOY MULOQOTNI RIVOJLANTIRISH

Bozorova Risolat Abdurahmonovna

Buxoro tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'limi bosh metodisti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirishning ahamiyati, metod va usullarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada bolaning nutqiy qobiliyatini shakllantirish, so'z boyligini oshirish, talaffuzni to'g'rilash hamda ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning samarali shakllari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, o'yin, qo'shiq, hikoya, dramatisatsiya va interaktiv metodlarning nutq va muloqot rivojiga qo'shadigan hissasi tahlil qilinadi. Maqola bolalarda ijodiy fikrlash, o'z fikrini ifoda etish va jamoadagi ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishdagi metodik yondashuvlarning samaradorligini yoritadi.

Kalit so'zlar: erta yoshdagi bolalar, nutqiy rivojlanish, ijtimoiy muloqot, kommunikativ ko'nikmalar, pedagogik metodlar, interaktiv o'yinlar, ijodiy fikrlash.

Kirish. Nutq va ijtimoiy muloqot inson hayotida muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, erta bolalik davrida (0–6 yosh) bola ongining shakllanishi va ijtimoiy ko'nikmalarining rivojlanishi uning keyingi shaxsiy va ijtimoiy hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bu davrda bolaning nutqi va muloqot qobiliyatlari tez rivojlanadi, u atrofdagi insonlar bilan o'zaro aloqaga kirishadi, hissiyot va fikrlarini ifodalay boshlaydi.

Nutq – bu nafaqat so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, balki fikrlarni ifodalash, boshqalar bilan muloqot qilish va ijtimoiy vaziyatlarga moslashish vositasi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqiy rivojlanish sekinlashgan bolalar ijtimoiy muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi, o'z fikrini erkin ifoda eta olmaydi va jamoadagi faoliyatda orqada qoladi (Vygotskiy, 1978; Berk, 2013). Shu sababli, pedagogik amaliyotda nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirishda o'yin, hikoya, qo'shiq, dramatisatsiya va interaktiv faoliyat kabi metodlar muhim rol o'ynaydi. Masalan, interaktiv o'yinlar bolaga boshqalar bilan hamkorlik qilishni, navbatni kutishni, fikrini tushuntirishni o'rgatadi, shu bilan birga so'z boyligini va talaffuzini oshiradi. Shu bilan birga, pedagoglar tomonidan yaratilgan ijtimoiy

vaziyatlar bolalarning hissiy intellekti va empatiya ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Shu nuqtai nazardan, erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish masalalari nafaqat pedagogika, balki psixologiya, logopediya va ijtimoiy fanlar bilan chambarchas bog'liqdir. Mazkur maqolada nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishning asosiy printsiplari, samarali metod va usullari, shuningdek, ularning bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojiga ta'siri tahlil qilinadi.

Erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Nutq va muloqot bolaga nafaqat o'z fikrini ifodalash imkonini beradi, balki boshqalar bilan aloqa qilish, hissiyot va istaklarini tushuntirishga yordam beradi. Psixologlar ta'kidlaganidek, nutq bolaning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u jamiyatdagi munosabatlarni shakllantirishda vosita vazifasini bajaradi. Masalan, Vygotskiy fikricha, bolaning nutqi uning ijtimoiy tajribasi va muloqoti orqali shakllanadi. Shu sababli, erta yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish jarayoni psixologiya va pedagogika fanlari bilan uzviy bog'liqdir.

Bolalar nutqini rivojlantirish jarayoni 0–6 yosh davrini qamrab oladi. Tug'ilganidan boshlab bola ovoz chiqarish, tovushlarni taqlid qilish orqali nutqning asoslarini o'rganadi. 1–3 yoshlar davrida so'z boyligi asta-sekin oshadi, talaffuz va grammatik qoidalar shakllanadi. 3–6 yoshlarda esa bolalar o'z fikrini to'liq ifodalash, savol berish, hikoya qilish va boshqalar bilan muloqot qilish qobiliyatiga ega bo'lishadi. Shu davrda nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni qo'llab-quvvatlash pedagogik yondashuvlar orqali samaraliroq bo'ladi.

Ijtimoiy muloqot bolaga boshqalar bilan samarali aloqada bo'lish, hissiyotlarni tushunish va jamoadagi vazifalarni bajarishda yordam beradi. Erta yoshdagi bolalarda ijtimoiy ko'nikmalar quyidagi jihatlar orqali rivojlanadi: empatiya va hissiy intellektni shakllantirish, guruhdagi o'yinlarda navbatni kutish va boshqalarning fikrini hisobga olish, o'z fikrini to'g'ri ifodalash va tinglash. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ko'nikmalari rivojlangan bolalar o'qishda va jamoadagi faoliyatda muvaffaqiyatga erishadi.

Bolalarda nutqiy va ijtimoiy rivojlanishni oshirishda turli pedagogik metodlar keng qo'llaniladi. O'yinli metodlar bolalarni muloqot qilishga rag'batlantiradi, ular navbat bilan o'ynashni, boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Masalan, "Doktor va bemor", "Do'kon o'yini" kabi rolli o'yinlar nutqni rivojlantiradi va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantiradi. Hikoya va ertaklar bolalarda talaffuzni yaxshilash, so'z

boyligini oshirish va fikrni to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Pedagog ertak davomida savollar berib, bolalarni faol muloqotga jalb qiladi.

Qo'shiq va she'rlar orqali bolalar nutq ritmi, talaffuz va intonatsiyani o'rganadi. Shu bilan birga, birga kuylash yoki she'r aytish bolalarni bir-biri bilan hamkorlik qilishga va jamoadagi faoliyatga jalb qiladi. Interaktiv va vizual metodlar – rasmlar, kartochkalar, multimediyaviy taqdimotlar – bolalarning e'tiborini jalb qiladi, nutqini rivojlantiradi va ularni faol muloqotga undaydi.

Shuni ta'kidlash kerakki, nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning samaradorligi pedagogik jarayonning sifatiga bog'liq. Individual yondashuv, bolaning qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini sezilarli darajada yaxshilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqiy rivojlangan va ijtimoiy ko'nikmalari rivojlangan bolalar nafaqat o'qishda muvaffaqiyat qozonadi, balki jamoadagi faoliyatda ham faol ishtirok etadi va do'stlar bilan samarali muloqot qiladi.

Shu sababli, erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish nafaqat pedagogik vazifa, balki bolaning umumiy shaxsiy rivojlanishi uchun ham muhim ahamiyatga ega. Nutq va muloqotning rivojlanishi bolaga o'z fikrini ifodalash, boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lish va jamiyatga moslashish qobiliyatini beradi. Shu nuqtai nazardan, pedagoglar nutq va ijtimoiy rivojlanishning samarali usullarini amaliyotga joriy qilishlari lozim.

Erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirishga oid tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, interaktiv va o'yinli metodlarni qo'llash bolaning rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi. Masalan, bolalarni rolli o'yinlarga jalb qilish, hikoya va ertak aytish, qo'shiq va she'rlar orqali mashqlar olib borish natijasida ularning so'z boyligi oshadi, talaffuzi yaxshilanadi va nutq ritmi o'zgaradi. Shu bilan birga, bolalar boshqalar bilan hamkorlik qilishni, navbat kutishni, hissiyotlarini boshqalarga yetkazishni o'rganadilar.

Tajriba ko'rsatdiki, erta yoshdagi bolalarda nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq: pedagogning metodik yondashuvi, individual xususiyatlarni hisobga olish, bolalar qiziqishini uyg'otadigan faoliyatlar, ota-onalar bilan yaqin hamkorlik. Shu tarzda olib borilgan pedagogik ishlar natijasida bolalar o'z fikrini aniq ifodalay boshlaydi, do'stlar bilan muloqot qiladi, jamoadagi faoliyatlarda faol ishtirok etadi va muammolarni birgalikda hal qilish ko'nikmalarini egallaydi.

Shuningdek, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishning bir-biriga bog'liqligi ham muhim ahamiyatga ega. Nutq rivojlangan bolalar ijtimoiy vaziyatlarga moslashadi,

boshqalarning his-tuyg'ularini tushunadi va ular bilan muloqot qilishda samarali bo'ladi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni birgalikda rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalarda nutqiy va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan metodlar bolaning umumiy rivojlanishini tezlashtiradi, ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi va kelajakdagi o'qish va ijtimoiy faoliyatga tayyorlaydi. Shu bilan birga, interaktiv va o'yinli metodlar bolalar orasida ijtimoiy muhitni yaxshilaydi, do'stlik va hamkorlik munosabatlarini mustahkamlaydi.

Xulosa. Erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish bolaning shaxsiy, ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotlar va amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda nutq va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun o'yinli, interaktiv va ijodiy metodlardan foydalanish eng samarali usullardan biridir. Hikoya, ertak, qo'shiq, drammatizatsiya va rolli o'yinlar bolalarning so'z boyligini oshiradi, talaffuzini yaxshilaydi, fikrini aniq ifodalashga yordam beradi va ijtimoiy ko'nikmalarni mustahkamlaydi.

Nutqiy va ijtimoiy rivojlanish bir-birini to'ldiradi: nutq rivojlangan bola ijtimoiy vaziyatlarda o'zini erkin tutadi, boshqalar bilan samarali muloqot qiladi, empatiya va hissiy intellektini oshiradi. Shu sababli, pedagogik amaliyotda individual yondashuv, bolalar qiziqishiga mos faoliyatlar va ota-onalar bilan hamkorlik bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishini yanada samarali qiladi.

Umuman olganda, erta yoshdagi bolalarda nutqiy va ijtimoiy muloqotni rivojlantirish ularning ijodiy fikrlashini rivojlantiradi, jamoadagi hamkorlik ko'nikmalarini shakllantiradi va kelajakdagi o'qish va ijtimoiy faoliyatga tayyorlaydi. Shu bilan birga, bu jarayon bolaning shaxs sifatida ijtimoiy hayotga moslashishini ta'minlaydi va uning umumiy rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Taxirova, Z.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Buxoro davlat pedagogika instituti, magistrlik dissertatsiyasi, 2020.
2. Shirinova, M.A. Erta yoshdagi bolalarning ijtimoiy rivojlanish metodikasi. Toshkent: Fan va Texnologiya, 2018.
3. Ganieva, F.S. Bolalarda nutqni shakllantirish va rivojlantirish metodlari. Samarkand: Pedagogika, 2017.